

OSNOVE IN OZADJE NAŠIH ŠEG

(Iz uvoda k predavanju na narodopisnem tečaju za učiteljske učitelje)

Šege in navade nas spremljajo od rojstva do smrti. Spremljale so jamskega človeka in spremljale bodo poslednje človeške rodove na tem planetu. Stare šege in navade, pravimo, izumirajo. Zato je lahko dejal sodobni francoski pisatelj Saint-Exupéry, avtor Malega princa, na vprašanje, kaj so šege: "Šege so nekaj, kar že skoraj ni več v rabi. Nekaj, zaradi česar je ta in ta dan drugačen, kot so drugi dnevi, ta in ta ura drugačna, kakor so druge." In vendar to ni čisto točno. Če stare šege izumirajo, nastopajo nove.

Vsaki stari šegi botruje neka vera, neko verovanje. Šega je bila potemtakem dejanje ali ravnanje, s katerim se je skušal človek ubraniti zla ali pa doseči neko dobro. Pri tem naj bi bila posredovala tista moč, v katero je veroval. Videli bomo, da pri novih šegah to vedno ne drži. Pa si pokličimo v spomin nekaj starih šeg.

Če ponekod še danes na kresni večer zataknejo za okna in vrata čisto določene poljske cvetlice in če nastiljajo po tleh s praprotjo, če nadalje o Jurjevem v Beli krajini vodijo Zelenega Jurija, če o pustu obredni orači obiskujejo kmečke domačije, orjejo po snegu in sejejo pleve, če so do nedavnega bolezniki zagovarjali, če pripisujejo nošnji nekih predmetov, amuletov, posebno moč, če otroci na dan nedolžnih otročičev 28. decembra odrasle tepežkajo - no, primerov bi lahko naštel toliko, da bi do večera ne končal - če in kadar kdo počenja takšne in podobne stvari, potem opravlja neko šego, neki običaj. Če gre za del bogočastja ali češčenja sonca, ognja, vode in podobno, govorimo o obredju.

Že iz teh nekaj primerov ste lahko spoznali, da so šege lahko zelo različne, da imajo različno vsebino in pomen in, kar naj dodam in kar ni nič manj važno, imajo tudi različno starost in različen izvor.

Če si hočemo razložiti nastanek in smisel pojava, kakršen je šega, si moramo pojasniti njegovo psihološko osnovo. Le pomislimo, kakšen je bil položaj prvotnega človeka. Znašel se je v svetu samih neznank. Dan in noč, poletje in zima, sonce in luna, veter in neurje, dež in sneg, ogenj in voda, rojstvo in smrt, bolezen in pohabe pa še nešteto drugih pojavov ga je obdajalo dan na dan, za vse to je hotel dobiti razlago, v vsem tem se je moral znajti.

Prvo stopnjo v razlagi naravnega dogajanja pomeni tako imenovani preanimizem. Človek je v vsej naravi, tudi v mrtvi naravi, domneval življenje. Živa sta mu bila drevo in kamen prav tako kakor živa bitja, ki so ga obkrožala. Spomin na to stopnjo je ohranjen v nekaterih izrazih naše vsakdanje govorice. Če rečemo: "Okno se ne da zapreti!", potem okno podzavestno preanimistično posebljamo. Reči bi pravzaprav morali: "Okna ne morem zapreti!". Preanimistično pojmovanje se pojavlja tudi, če - postavim - otrok udari po mizi, ob katero se je trčil, ali če odrasli v jezi odlomi vejico, ki ga je oplazila po licu. Oba podzavestno pripisujeta mizi in drevesu neke žive moči, neko življenje, ki da je odgovorno za povzročeno bolečino.

Nadaljnja stopnja človekovega odnosa do narave je posebljanje njenih moči. Tako je nastala vera v človeku

podobne duhove, ki da oživljajo naravo. To stopnjo imenuje znanost animizem. Po tej veri kamenje, veter in druge stvari v naravi niso samo žive, kakor je domneval preanimizem. V vsaki stvari marveč živi duh, ki stvar oživlja.

V poznejšem razvoju so se nekateri od teh duhov v človeškem predstavnem svetu osamosvojili. Spremenili so se v človeku podobna bajna bitja, v božanstva, v bogove. Zdaj si je človek začel oblikovati verstvo, religijo. V spoznanju svoje majhnosti in svoje nebogljivosti se je zatekal k tem umišljenim bitjem, ki naj bi bila močnejša od njega. Skušal si jih je pridobiti z obredi in žrtvami. Tudi verstvo se je razvijalo od prvotnih preprostih predstav do kompliciranih oblik tako imenovanih visokih verstev kakor je npr. budizem. Na koncu te razvojne poti se je pojavilo krščanstvo.

Vzporedno z razvojem od preanimizma preko animizma do religije pa teče še od nekdanjega nekega prvotnega človeško prizadevanje. Človek je že zgodaj pravilno spoznal, da naravo gibljejo neke moči po nekih zakonitostih. Če sprožiš pojav A, mu neizogibno sledi pojav B. Naravne moči si je skušal človek od nekdanjega podrediti, jih prisiliti, da bi služile njegovi volji. Postopal je pri tem subjektivno, samovoljno si je izmišljal zakonitosti in jih skušal uporabljati. V tem primeru govorimo o magiji, o čaranju. Od dobe jamskega človeka dalje se človek v svojem boju za obstanek zatekal tudi k magiji, k čaranju. Poti, ki jih ubira magija, so različne. Svoje namene dosega s podobnostjo ali analo-

V. Šentvid pri štični 1950

Čipko ugájet
(Golobčka zgájet)

gijo; ta vrsta magije se je uporabljala zlasti v ljudski medicini in v "temne" namene. Nadaljnja vrsta je bila magija besede, važni sta bili magija podobe in magija dotika.

Karkoli imamo šeg, vse nosijo pečat ali preanimizma ali animizma ali religije ali pa so ena izmed oblik magije.

Povrnimo se k uvodoma naštetim primerom. Šegi, da o kresu zatikajo za okna in vrata kresno rastlinje, da nastiljajo po tleh s praprotjo, botruje davna preanimistična vera v moči, ki da tiče v prav teh rastlinah. Ko v Beli krajini vodijo Zelenega Jurija, je v njem treba videti posebljenega duha rasti, duha, v kakršne je veroval človek na stopnji animizma. Pustno oranje je magičen obred, ki naj zaradi podobnosti, analogije, izzove obilno letino. V zatonu je danes besedna magija, ki je živela v številnih zagovorih. Magija podobe pa še dolgo ne bo izumrla: skoraj vsak avtomobilist si obeša pred nos figuro, maskoto, ki naj ga varuje nesreče, in

skoraj vsak tovarnjak ima pritrjeno na hladilniku podkev, ki že od nekaj prinaša srečo. Magija dotika ali simpatetična magija je najlepše ohranjena v šegi tepežkanja: moč življenja, ki tiči v šibi, naj preide v človeka.

Svoje šege si ustvari vsako verstvo. Tudi krščanstvo je rodilo obilje obredij in šeg zlasti v zvezi s cerkvenim letom. Prejšnje poganske predstave so se ob prodoru krščanstva umaknile, niso pa izginile. Več kot poldrugo tisočletje krščanstva jih ni moglo zatreti. Dolga vrsta predkrščanskih verovanj, ki so osnova še danes živim obredjem ali šegam, si je naredila krščansko obleko. Za primer naj navedem samo obhod sv. Miklavža, ki je prekril tipične zimske obhode iz poganskih časov. Ali pa cvetne butare! Krščanstvo je sicer zavrnilo vero v magično moč nekih rastlin, je pa zato začelo te rastline blagoslavljanje. Njihova moč naj bi bila zdaj v blagoslovu Cerkve.

Zgodovina nam pripoveduje, da že marsikdaj cerkveni ali svetni oblasti ta ali ona šega ni bila všeč, da so jo preganjali in včasih zares zatrli. Marsikatera šega pa tudi sama odmre, ker se spremene družbene, gospodarske ali idejne osnove, ki so jo rodile in nosile. Toda mnogo starih šeg vendarle še živi. Pretekle dobe so jih sicer spreminjale in so zato dostikrat prišle do nas v spremenjeni obliki. In naposled rodi vsaka doba svoje šege. Tudi naša.

Toda šege novega časa kažejo kvalitetne spremembe. Niso več izraz nekega verovanja, ampak sogovornjena, konvencionalna oblika človeških odnosov. Majhen primer: vozniki NSU tipa llo si ob srečanju na cesti pomežiknejo z lučmi, čeprav se ne poznajo. Ta šega je zgolj oblika, zgolj forma, ima pa humanistično vsebino, je izraz lepega odnosa med posamezniki. Isto bi mogli reči o svilenem traku, ki ga prerežejo, kadar odpirajo nov most ali novo cesto. Trak je simbol in po svoje poudarja in povzdigne pomen svečanosti, ne da bi imel kakršnokoli metafizično ozadje.

Časovni razpon, ki ga obsegajo šege, je torej izredno velik, saj šega časovno od jamskega človeka v naš čas.

Bili so in so še posamezniki, ki iz pomanjkanja kulture, iz nepoučenosti ali iz nezanimanja odklanjajo vse, kar diši po kakršni si bodi šegi. Šega sama jim je primer nesodobnosti in nazadnjaštva. Podobno razsvetljenecem bi radi očistili človeško življenje vse, kakor oni menijo, nepotrebne navlake. Življenje naj bi vodil in oblikoval sam suh razum. Življenje samo je v zgodovini že ponovno in bo tudi v prihodnje dosledno zavrnilo takšno gledanje. Zakaj? Zato, ker to gledanje ne upošteva človeške narave, ker človeka sam suh razum ne zadovolji, ker človek ni robot. Sicer pa govori o tem vsak učbenik psihologije.

Narodopisec pristopa k šegam s spoznavanjem njihovih psiholoških korenin in njihovega zgodovinskega razvoja. Vsaka šega je zanj - in je lahko za vsakega razgledanega človeka - pričevanje o lastnostih človeške psihe ter o družbenih, gospodarskih in ideoloških okoliščinah v neki dobi v preteklosti ali pa v sedanjosti.

Dr. Niko Kuret

PRITRKAVANJE - LJUDSKA UMETNOST

O zvonjenju se pri nas ljudje slikovito izražajo, pravijo, da zvonovi pojejo, da so ubrani kot človeški glasovi. Res so zvonovi uglašeni na določen ton in so v sozvočju drug z drugim. Slovenec, zavzet za večglasno petje, je hitro opazil zvočno barvitost zvonov in znal s posebnim načinom zvonjenja izvabiti iz njih podobno ubranost.

Pritrkavanje, kakor imenujejo na Gorenjskem ta poseben način zvonjenja, poznajo skoro povsod na Slovenskem na Štajerskem ga imenujejo trijančenje, na Dolenjskem klenkanje, lahko pa rečemo, da ima že

vsaka fara svoje ime zanj. Danes se še dosti pritrkava na Gorenjskem in Dolenjskem, skoro zamrlo pa je na Štajerskem, vojna je namreč pobrala zvonove, a z enim zvonom seveda ni mogoče pritrkavati.

Kaj je pritrkavanje? To je pravzaprav ritmično zvonjenje, pri katerem se glasovi zvonov v določenem zaporedju ubirajo v melodijo. Pritrkačiv ritmičnem zaporedju udarjajo s kembeljnom na spodnji obod zvona. Pritrkava se na dva načina, prvi je tak, da pritrkači tolčejo na "stoječe", to je mirujoče zvonove, medtem ko veliki zvon "teče", pri drugem načinu pa je "stoječ" tudi veliki zvon. Za pritrkavanje so potrebni najmanj trije zvonovi, če jih je več, je pritrkavanje lepše in bolj raznoliko. Pritrkavanje ni povsod enako, razlikuje se od fare do fare. Vsaka fara ima svoje "viže".

Naj naštejem nekaj gorenjskih: "v dva", "v tri", "v pet", "ta gosta v pet", "v šest", "ta gosta v šest", "v sedem" itd. Vižo "v tri" je pritrkač takole razložil: "...se towče ta velk trikrat, ta sred n vmes enkrat, ta mal pa drobi..." ali "...s ta velkmo skoz tri towče, iz ta srednmo u jeno, če pa ta gosto v tri, po pa s ta srednmo ubera, s ta malmo gre pa čez". Nekateri viže ali "štikalci" imajo posebna imena: škofova, papeževa, kovačeva, posavska, ali tudi po pritrkaču, ki jo je "izumil", npr. Božončkova. Pritrkači ali zvonarji, kot jih imenujejo na Gorenjskem, viže dobro ločijo, pravijo, "da že sam sluh da", kako je treba tolči. Takole je npr. pritrkač iz Šmartnega pod Šmarno goro menil o pritrkavanju na Šmarni gori, ko smo ga poslušali: "To je udve, ampak ta mal zvon premaw do izraza pride. Tist, kə je na ta malmo zvon, premaw towče, premaw udar, poj se slišjo samo trije zvonove, ta malga pa zamori. Zato ket, če towčeš čez, morəš ta malga fest pritisnet, drgač ga čist zamoriš in premaw ven pride, po pa vižo preveč redko nardi."

Pritrkavajo le fantje in možje, seveda tisti, ki imajo za to veselje, smisel in dober posluš. Nauče se ga še kot mladi, bodisi doma na kravjih zvoncih, kosah in podobno, bodisi kar v zvoniku pod vodstvom starejših, že izkušenih zvonarjev. Največkrat se smisel za pritrkavanje podeduje, znane so družine dobrih pritrkačev, ki jim je pritrkavanje notranja nuja in zanj ne štedijo časa ne moči.

Pritrkavajo pred vsemi večjimi prazniki in na sam praznik pred opravilom in po njem. Pritrkavanje traja tudi ure dolgo, kakor so pač pritrkači ogreti, posebno še takrat, kadar se najde skupaj uigrano moštvo.

Primer pritrkavanja s štirimi zvonovi;
"Škofova v dva" iz Cerkeļ p. Kranju

Veliki zvon (1) teče enakomerno, drugi trije (2, 3, 4) pa se oglašajo tako, da vsak najprej odigra melodijo v četrtinkah, nato "gostf za sabo" šest osmink in še šest osmink molči:

Melodijo je slišati tako-le:

Pritrkavanje ni nekaj togih ritmičnih obrazcev, ki se drže nespremenjeni iz roda v rod, pritrkavanje je živa ustvarjalna improvizacija, ki gradi na ustaljenih višah. Žal se ta slovenska posebnost (ki jo, mimogrede povedano, poznale še Valais v južni Švici) počasi izgublja. Glasbeno narodopisni institut si šteje za dolžnost, da ohrani znanecem tudi to vejo ljudske umetnosti, zato spoštovane bralce prosimo, najbodo tako ljubeznivi in nam naj odgovore na priložena vprašanja. Za poslana odgovore že vnapraj lepa hvala!

Mirko Ramovš

Glasbeno narodopisni institut, Ljubljana, Wolfova 8/II

1. Ali pri vas pritrkavajo ali so mogoče včasih pritrkavali?
2. Kako rečete pritrkavanju po domače?
3. Kdaj pritrkavajo pri vas?

NOŠA ALI MODA

Vse, kar ljudje oblačijo, še ni "noša". Ta beseda ima vendar določen pomen. Včasih je bilo natanko predpisano, kako se smejo oblačiti npr. meščani, kmetje, vojaki, muzikanti itd., da bi se že na zunaj poznalo, kateremu stanu kdo pripada. Ta stanovska obleka je bila v pravem pomenu besede "noša". Ostanek tega je današnja uniforma kot službena obleka nekaterih poklicev. Po uniformi, torej noši, spoznamo npr. vojak, železničarja, redovnika, bolničarko itd. V nasprotju z nekdanjo stanovsko nošo, ki so jo nosili vedno, današnji človek sleče uniformo čim zapusti delovno mesto. Tako da se dandanes pripadniki raznih stanov, poklicev, po obleki prav nič ne razlikujejo med seboj, kadar niso v službi. Prave stanovske noše torej ni več, izjemo morda vojaške uniforme in redovniških habitov. Pa še ena izjema je - kmečka noša. Ta se je ohranila nemara zato, ker je postala - smiselno ali ne

- znamenje "nacionalnosti", postala je "narodna noša", pa čeprav samo za parado, ki jo nekateri odklanjajo. Izraz "narodna noša" je kajpak netočen, saj nekakšne splošne, enotne "narodne noše" nikjer ni, pri nas v Sloveniji še celo ne. Torej ne moremo govoriti o "slovenski narodni noši" ampak o "gorenjski, koroški, prekmurski..." torej o pokrajinski, pa še tu so razlike med območji.

Razen pokrajinsko pa je kmečka, "narodna noša" ali kakor zdaj govorimo "ljudska noša" opredeljena tudi časovno. Strokovnjaki vedo, kdaj je prišla v navado npr. Avba ali kdaj je domače platno zamenjalo kupivno blago. "Stara ljudska noša" torej ni "stara" nasploh, ampak izviral iz nekega določenega razdobja. Pa še to moramo upoštevati, da je to, kar danes imenujemo "ljudska noša" v resnici praznično oblačilo, ki ga tudi kmetje nadenejo samo še za slavnostne prilike in razne prireditve, večkrat le v turistične namene. Marsikomu je to v spotiko, ali tako je in s stvarnostjo moramo računati.

Če nekateri odklanjajo uporabo ali neko oživiljanje "ljudske noše" za posebne prilike, je to stvar osebnega pogleda na problem. Zgrešena pa se mi zdi trditev, da je obleka, ki jo dandanes nosijo kmečki ljudje, tudi ljudska noša, samo sodobna. Kajti potem smo vsi v nošah, saj kupujejo danes kmetje enako konfekcijo kot meščani in nylonke nosijo tudi kmečka dekleta. Če se kljub temu ločijo od meščank, je to zaradi načina oblačenja, ki pa nikakor ni nekaj bistvenega. Nekdanje stanovske noše so se razlikovale po vrsti blaga, po barvi, kroju, ne pa po načinu oblačenja. Zakaj naj bi bila Varteksova obleka "ljudska noša", če si jo obleče Ižanec, na Ljubljancu pa "modni artikel"? Kako je način oblačenja nekaj drugotnega, dokazuje tudi to, da kljub enotni modi po vsem civiliziranem svetu takoj prepoznamo Evropeca od Amerikanca, Nemko od Italijanke ipd. Pa vendar govorimo o pariški, italijanski, dunajski modi, ne pa o pariški italijanski, dunajski noši. Torej tudi sodobne obleke kmečkih ljudi ne moremo imenovati noša, nasprotno pa stara ljudska noša ni ostanek mode nekega časa, ampak prave stanovske noše.

-21-

NEKAJ MISLI OB "FOLKLORNIH PRIREDITVAH"

Strokovnjaki imajo sicer glede oživiljanja posameznih starejših oblik ljudskega življenja, kot jih danes predstavljajo razne prireditve, v glavnem odklonilen odnos, vendar pa lahko ugotavljajo, da na našem trgu prodajo iz leta v leto več izdelkov takoiimenovane "ljudske obrti in umetnosti", da se vsako leto pojavi kak nov glasbeni ali plesni ansambel, ki v "narodnih nošah" izvaja "staro narodno glasbo, pesmi in plese" in končno, da vsako leto še v večjem obsegu obhajajo belokranjsko jurjevanje, bohinjski kravji bal pa ljubljansko kmečko ohcet.

Po mnenju strokovnjakov, ki takih pojavov ne odobravajo in se sodelovanja z njimi najraje sploh otresejo, pomenijo take prireditve izkrivljanje resnične podobe naše preteklosti, čeprav trdijo, da prikazujejo del preteklosti slovenskega človeka.

Ljudje se oziramo v preteklost lastnega naroda, saj edino tako lahko razumemo sedanost. Škodljivo pa je, če ta prizadevanja zamenja romantično sentimentalni odnos, ki so ga konec prejšnjega stoletja narekemale narodnostne težnje in se danes izkorišča predvsem v turistično komercialne namene, odnos, ki izbira iz preteklosti le določene pojave ljudske kulture. Pri tem gre torej za prikaz "najlepšega" iz dediščine lastnega naroda. Takšna nekritična prizadevanja odbirajo le nekatere elemente ljudske kulture, segajo po znamenitostih in redkostih, ki se dajo izkoristiti v zadovoljitev sentimentalno-romantičnih in drugih teženj, kot večji spektakli za domače in tuje obiskovalce.

To mora, hočeš-nočeš, opaziti tudi etnolog. Sprijazniti se mora s tem, da je nemogoče, pa tudi nesmiselno zatirati vsa ta prizadevanja, saj imamo tudi v zgodovini nešteto takih pojavov kot pričajo različni prenešeni in posvojeni običaji. Če hočemo te pojave pravilno vrednotiti, moramo gledativ njih izraz današnjega časa, ne pa rekonstrukcijo preteklosti.

Marija Makarovič

OPOMBA UREDNIŠTVA

Avtorica članka načenja vrsto problemov, ki jih ni mogoče rešiti mimogrede in z nekaj besedami. Če že npr. govorimo o "izkrivljanju resnične podobe naše preteklosti", bi morali najprej pojasniti, kako si predstavljamo "resnično podobo naše preteklosti" in tudi katere "preteklosti". Kaj je v ljudski kulturi "resnično", "pristno"? Ali se ne bi o tem temeljiteje pogovorili in razčistili pojme? Ali ne govorimo vse preradi mimo in v zrak? Lepo bi bilo, da bi o teh stvareh še drugi bralci povedali svoje mnenje. Dajmo, pogovorimo se! Glasnik vabi k debati!

KAKO JE NASTALA PESEM PRVEGA REJA

Reč je bwa tókále: Tan čier gre pot srəd Bistrca u Bwáčanə, je bwa prəd dawnəm, dawnəm časan na stara virtuška' šiša. U tisti šiši sa vəlīkə bart² rajalə. Nisa gledalə na to, al je pəst³ vəl⁴ ni pəst, al je bla nedela bəl⁵ god⁶, tan so pač rajalə. Pər ni pavəršči⁷ šiši je pa šlužwa əna šlužəbnə⁸. Pa cew dən je je mewo, da bə šwa zvečer rada rajat. Stej sada ni vagava⁹ itə, je pa navajawa¹⁰ ta šišna dečwa, də bə šwa zvečer ž njo. Sta pa šle rajat. Ta šlužəbnə je se pa dawa kaj nagwo¹¹ u rej, ta šišna je pa bwa še zwo¹² mwada, ən pa šwa u nan kot, pa gledawa c¹³o, kakə tə druji rajajo. Je pa zamerkawa¹⁴, də sa vísalə godcensped¹⁵ dowjə¹⁶ jezičə son¹⁷ pər ustəh. əN pa rajəwcə, maw pa lə¹⁸ mow jədən ən dowg rep, dowta¹⁹ je mo²⁰ visu, prov pa tleh. Stej je pa to zamerkawa, s je takə strašno ustrašwa, də je šwa pa ta šlužəbnə pa sta letələ u kalop mov²¹.

Drugə jutro ustaneta, je pa biw ən čvič²² po vasə, pa ənə letanje. Lúdə sa létalə dowta pa vasə. Stej gresta son prəddurə pa vāvata²³: "Kó²⁴ pa je, kó pa je?" Pa pavéja ta družə lúdə, koj se zgdíwo črez noč. "Tista šiša, čerej²⁵ so təkájə rájavə, je čr²⁶ez noč zībənwa²⁷, ən pa na mestə; čer je šiša stawa, je bwa kí²⁸ na krėpnena²⁹ mačka, nəč družəga." Lúdə sa se tək ustrašlə, da dowgo niso vágale več meti g³⁰odce.

Pa downjen cajtə sa pa spet nadržilə³¹ žegən³² ən pa prvə³³. Stej akə sa ščelə³⁴ rájatə, sa pa čutlə med rajanjem nə čudne grde štime, ən pa n tak čudən šəm je biw med rájowcamə. Lúdə sa se takó zastrašlə, da sa pa nələ³⁵ rajatə, pa uletelə³⁶. Pušlə³⁷ sa pa šle kə gaspódən³⁸, pa sa jin usə pavedlə, koj so šlišalə ən pa koj so čutlə. Gaspuəd so pa rekli: "Ja, veste koj? Vi morte pa z Bugan ščeta, pušlə pa bo to hénjawa³⁹?" "Ja, stej sa ščelə rekátə lúdə: "Kok pa nej ščnəma⁴⁰?" Gaspuəd so n cajt premišlávələ, pušlə so pa rekłə: "Taklə paskuste: najprej zap⁴¹ojte 'B⁴²og nan daj tən dobər čas, ta prvə rej, začelə sma.' Al boste zapelə, to pušlə nej pa to zagódeja, ən pa zarajejtə, pušlə pa spet taklə zap⁴³ojte: 'T⁴⁴or⁴⁵ je z Bogan, B⁴⁶og je ž njin, sam Ježəš je Marijən sin."

To sa nadržilə⁴⁷, ən pər tədəj maw⁴⁸ ənkolə ni bwoveč koj šlišatə. Inpər tistega maw, ksa tistə gaspod to pavédłə, da ncojšnega dnu pajó na Bistrca, ən pa pa⁴⁹ celə Zilščə dalinə, ob sačem žegnə, provzaprov začnó wsacə prvə rej s tota pesmija."

Povedal Mik Krigl, Bistrica pri Zilji; posnetek v arhivu Glasb. narodopis. instituta

- 1) virtuška = gostilniška
- 2) vəlīkə bart = velikokrat
- 3) pəst = post
- 4) vəl = ali
- 5) bəl = ali
- 6) god = praznik
- 7) pər ni pavəršči = pri neki kmečki
- 8) šlužəbnə = služabnica, dekla
- 9) vagava = tvegala, upala si
- 10) navajawa = nagovarjala
- 11) nagwo = naglo
- 12) zwo = zelo
- 13) gledawa c¹³o = gledala (prim. nem. zuschauen)
- 14) zamerkawa = opazila
- 15) sped = ped
- 16) dowjə = dolgi
- 17) son = ven
- 18) maw pa le = sem in tja
- 19) dowta = dol
- 20) mo = mu, njemu
- 21) mov = domov.
- 22) čvič = krik
- 23) varvata = barata, vprašata
- 24) ko = kaj
- 25) čerej = kjer
- 26) zībənwa = izginila
- 27) ki = le, samo, kar
- 28) krėpnena = poginjena
- 29) nadržilə = naredili
- 30) žegən = proščenje
- 31) prvə = prvi rej
- 32) ščelə = začeli
- 33) nelə = prenehali
- 34) uletelə = ubežali
- 35) pušlə = potem
- 36) kə gaspódən = k duhovniku
- 37) hénjawa = jenjali, nehali
- 38) ščnəma = začnemo
- 39) t³⁹or = kdor
- 40) nadržilə = naredili
- 41) pər tədəj maw = poslej
- 42) pa = po

Društvene novice

Enodnevni etnografski tečaj za učiteljske učilnice.

Slovenski etnografi opažamo, da se zaradi industrializacije, urbanizacije in vse hitrejšega življenjskega tempa nekateri pojavi starega izročila ljudske kulture izgublajo, drugi prilagajajo sodobnosti ali pa nastaja neka nova folklor, navadno iz potrebe turizma. Dostikrat nas zato ljudje prosijo pomoči in nasveta v zadevah, ki z našim poklicnim - zbiralnim in raziskovalnim - delom nimajo prave zveze in ki jih more poznati le nekdo, ki dalj časa živi v tistem kraju. Ponavadi je to duhovnik ali učitelj. Vse pogosteje pa slišimo pritožbe, da mladi učitelji nimajo smisla za ljudsko kulturo in da to ustvarja med njimi in domačini pregrado nerazumevanja, kar škoduje tudi njihovemu poklicnemu delu.

Zato je odbor našega društva sklenil, da poskusimo s kratkim tečajem vzbuditi zanimanje za etnografijo pri učiteljskem naraščaju. Tečaj naj bi obsegal 4 učne ure in dal vpogled v ljudsko materialno kulturo, ljudske običaje, pripovedništvo in pesem - torej tiste veje etnografije, s katerimi se bodo učitelji v poklicnem delu največkrat srečali. To bi bilo tudi v skladu s sodobnim prizadevanjem po čim širši splošni izobrazbi, bodočim učiteljem bi pomagali živeti se v okolje, kjer bodo delali, hkrati pa bi bili lahko posredniki med nosilci ljudske kulture in njenimi raziskovalci.

Na ponudbo, ki smo jo poslali vodstvom učiteljske oz. pedagoških gimnazij v Sloveniji, so nam odgovorili iz Celja, Ljubljane, Novega mesta in Tolmina. V teh krajih je bil tečaj 23. marca (Celje), 11. aprila (Ljubljana), 25. aprila (Novo mesto) in 14. maja (Tolmin). Predavali so dr. Kuret o običajih, dr. Matičetov o pripovedništvu, dr. Kuhar oz. F. Šarfova o materialni

kulturi in dr. Kumrova o ljudski pesmi. Diapozitivi in zvočni posnetki so spremljali in dopolnjevali besedo. Za uvod je dr. Kuret mladim učiteljskim kandidatom pojasnil namen tečaja in koristi, ki jih prinaša, ob koncu pa jih je povabil k debati, čeprav so se že sproti oglašali z vprašanji. Predavanja so sprejeli z velikim zanimanjem in se zanje s prisrčnimi besedami zahvalili. Sicer pa so povečini minila neopazno in marsikje na šolah oz. v zbornicah niti niso vedeli zanje.

Ker društvena blagajna ne more poravnati stroškov za ta tečaj, šolam jih pa tudi ne moremo naprtiti, smo prosili za pomoč sekretariat za kulturo in prosveto, ki je našo akcijo pozdravil in obljubil, da jo bo denarno omogočil. Spričo suše v naši blagajni, so predavatelji sklenili darovati svoj honorar za potrebe Glasnika. Tako nam bo tečaj prinesel razen moralnega uspeha še gnotnega.

Priraditve in razstave

V Slovenskem etnografskem muzeju je bila februarja 1968. odprta razstava "Lončarstvo na Slovenskem", ki prikazuje eno najstarejših in nekdaš najbolj razširjenih obrti na Slovenskem. Razstava podaja pregled tehnične obdelave lončarskih izdelkov, pregled posod po funkciji, zgodovinski pregled posameznih delavnic in današnjo produkcijo.

Lončarska središča so nastala predvsem v bližini najdišč primerne glin. Na Gorenjskem so posebno bogate plasti ustrezne terciarne glin v smeri od Škofje Loke do Kranja. Prav zato so se na tem območju razvile lončarske delavnice v Ljubnem, Škofji Loki, v okolici Komende in v Šmartnem pod Šmarno goro. Mnogo dobre glin za oblikovanje imajo tudi Krško polje, Ribniška dolina, celjska kotlina, Kozjansko, Slovenske gorice, Prlekija, zlasti pa Prekmurje.

Z lončarstvom so se od vsega začetka ukvarjali predvsem tisti, ki jim premajhna zemljiška posest ni dajala zadostnih sredstev za preživljanje. Lončarstvo je še danes z redkimi izjemami izrazito domača obrt kot dopolnilna dejavnost kmečkega prebivalstva. Navadno zalagajo lončarji z lončevino predvsem bližnjo okolico. Lončarji z Gorenjskega, zlasti iz Ljubnega in Komende, pa so vozili svoje izdelke na Primorsko, v Istro in celo v Italijo. V Trstu so redno prodajali na trgu lončarji iz Komende. V Novicah beremo leta 1862, da so na "Ponte rošu" jezni kupci razbili Komendčanom posodo, ker ni bila v redu položena.

Ribniški lončarji pa so krili potrebe zlasti Notranjskega in Primorskega, kjer ni primerne glin za lončarsko oblikovanje. Na Primorsko in v Istro so tovorili predvsem skledne in črepnje za peko kruha na odprtih ognjiščih.

Lončarska obrt je začela občutno nazadovati ob prelomu v dvajseto stoletje, ko se je na trgu pojavila industrijska kovinska emajlirana posoda. Tudi kmetje so jo začeli kmalu uporabljati, ker so zamenjavali kmečke peči in ognjišča s sodobnimi štedilniki. Tako se je krog odjemalcev za lončeno posodo vedno bolj ožil. Tudi vrsti izdelkov so se temu primerno spreminjale. Po drugi svetovni vojni so zaradi pomanjkanja posode lončarji pri oblikovanju posnemali porcelanaste krožnike in skledne. Za "Dom" pa so začeli izdelovati različne vaze po naročilih, kar delajo še danes skoraj vsi lončarji v Filovcih v Prekmurju. Zadnje čase izdelujejo vsi lončarji pretežno cvetlične lonce. Spomladi in jeseni so poglaviti predmet trgovine in jim vržejo občutne prejemke.

Kako je lončarska obrt po silnem razmahu in svetočem uspevanju v 19. stoletju kasneje iz leta v leto pojenjavala, nam dokazuje npr. podatek iz Komende. Ob prelomu stoletja je bilo tu še 74 lončarjev, danes pa jih je v vsej Sloveniji toliko. V Filovcih se je število lončarjev skrčilo od 90 na devet mojstrov.

V mestih in trgih je bila lončarska obrt združena s pečarsko, ki je bila pravzaprav temeljna dejavnost. Lončarska obrt se je obdržala najdlje tam, kjer je imela močno kmečko zaledje (Ptuj, Ljutomer, Fram, Šentjur, Moščanci in Pečarovci na Goričkem v Prekmurju). V Gradacu v Beli krajini pa je zacvetela lončarska obrt zavoljo posebnih pogojev šele ob začetku tega stoletja in živela vse do zadnjih desetletij, ko se je tudi tu dejavnost preusmerila v pečarstvo in oblogarstvo s keramičnimi ploščicami. Zavoljo gospodarske pasivnosti in nižje ravni prebivalstva se je razvoj zakasnil za dobro polovico stoletja.

Lončarska obrt se je ohranila prav v današnje dni na Krškem polju in v okolici Šentjerneja, kjer je še 11 mojstrov, ki delajo največ za domači trg. Do pred nekaj let nazaj so delali tudi za ljubljanski "Dom". Vendar so bili preveč pogodbeno vezani in so to opustili. Tu se ukvarjajo z lončarstvom in pečarstvom štirje Kržani, ki so si ustvarili s to obrtjo prav zadovoljivo življenjsko raven. Leopold Kržan iz Šentjerneja vozi v zadnjem času svoje izdelke redno celo na ljubljanski trg.

Zanimanje za izdelke domače obrti raste nasplošno doma in v tujini. Zlasti v okolici Maribora in v Prekmurju prodajo mojstri precej svojih lončenih izdelkov že doma, predvsem avstrijskim turistom. Vozijo pa jih tudi sami čez mejo, posebno hranilnike v obliki pujskov ter zeleno loščene ročke, vrče in majolke.

LB

Fotografija, risba

Med novimi knjigami

Angelos Baš, *Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov*, Založba Obzorja, Maribor 1967. Str. 310 (z nemškimi povzetkom in 80 slikami 8°).

Pričujoča A. Baševa knjiga priteguje naše zanimanje še predvsem iz dveh razlogov. Studija je eno naših redkih monografskih del, ki obravnavajo celovito kulturno podobo časa in krajevno (t.j. zgodovinsko) določno omejenega območja. Poleg tega pa se avtor loteva obravnave poklicne in socialne skupine gozdnih in žagarskih delavcev, ki je ostajala pri nas doslej brez kakršne koli etnološke obdelave.

Svoje raziskovanje je A. Baš omejil na zaselke treh gozdnih veleposestev Južnega Pohorja, na družbeno skupino stalnih gozdnih in žagarskih delavcev, ki je štela v obravnavanem času okoli 70 družin ali čez 400 ljudi. Obdobje, ki ga študija zajema, pa sega glede na razpoložljive viře za celoten način življenja od konca 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Težišče je na 20. in 30. letih našega stoletja.

V svojem prizadevanju po obdelavi celotnega načina življenja je avtor razdelil svoje delo na 11 poglavij. Za obsežno predstavitev problematike gozdnega gospodarstva na obravnavanem območju nas seznanja s preučevanimi naselji in naselitvijo. V poglavju o gozdnem in žagarskem delu je moral ugotoviti, da je bilo le-to doslej v našem etnološkem slovstvu povsem prezrto. Za obravnavo gnotne osnove preučevane družbene

skupine sledijo poglavja o bivališčih, hrani, noši, o zdravstvu. Družbeni in duhovni kulturi sta namenjeni še poglavji o skupnostih in razmerju do družbenega okolja.

Spričo skrbne, natančne, bogato dokumentirane in ob slikovnem gradivu tudi nazorne predstavitve kulturnega obeležja dela slovenskega delavskega razreda, pa čeprav še na tako majhnem izseku, bo pričujoče delo nedvomno doprineslo svoj tehten delež k odstranjevanju dvomov v umetnost tako zastavljenega etnološkega dela. Pri tem sta mišljena tako monografska obdelava zaključenejših območij kot obravnava nekmečkih družbenih skupin. Kako in koliko se kulturna podoba neke delavske skupine ločuje od sosednjih kmečkih naselij je razvidno iz Baševe študije. Skrb za to primerjavo, ki je v delu vseskozi vidna, ima svoj poseben pomen. Sama obdelava izbrane poklice in socialne skupine pa ima vendar manj metodoloških novosti kot jih avtor nakazuje v uvodu. H kategoriji "način življenja" bi lahko bila z vso upravičenostjo prišteta še kultura (tudi s prilastkom "ljudska"), kakor to delajo npr. sovjetski etnologi (kul'tura i byt). Spričo izredne detajlirane obravnave vrste pojavov s področja materialne kulture bi si ob pritegnitvi ustreznih virov želeli več konkretizacij še zlasti na področju družbene kulture. Ta "očitek" pa ne zadeva le Baša; vprašanja družbene kulture so v metodološkem in vsebinskem pogledu pri nas očitno preveč zanemarjena, da bi jih

bilo mogoče povsem rešiti v okviru enega samega dela, ki se je moralo mimo tega spoprijeti še z vrsto drugih manj utrjih vprašanj.

Ob koncu: delo je bilo nagrajeno iz Sklada Borisa Kidriča za leto 1968.

S.K.

Niko Kuret, Praznično leto Slovencev. II. del. Poletje. Celje 1967

Gasparijeva "Kosec in grabljica" na ovitku druge knjige Kuretovih starosvetnih šeg sta kar nekakšno ponazorilo vsebine, saj je običajem v zvezi s kmečkim delom odmerjeno dobršno število strani. Prikaz poletnih običajev začne avtor s križevim tednom, konča pa z malim šmarnom. Med binkoštno igre šteje tudi ziljsko štehvanje, čeprav štehvajo ponekod šele sredi poletja. Ker je obdelal štehvanje v posebni knjigi, je tu naveden le zgoščen povzetek. Na široko se avtor razgovori o praznovanju kresa, nato pa obdela košnjo, žetev, mlatev in metev. Tako je srečno združil šege ob koledarskih praznikih in delovne navade. Knjiga podaja torej več, kot obeta naslov. Odlike, ki smo jih poudarili ob izidu I. dela Prazničnega leta, veljajo tudi za II. del: znanstveno obvladanje snovi se družijo s poljudnim podajanjem, Gasparijeve ilustracije, ki se jih drži rahel romantični nadih, pa prinašajo domačnost.

-z-

**SPLOŠNA
VODNA SKUPNOST
SAVINJA-CELJE**

IZVRŠUJE
VSA REGULACIJSKA DELA
NA
HUDOURNIKI IN REKAH

TOPLO PRIPOROČAMO

IZDELKE

Aero

CELJE

TRGOVSKO PODJETJE NA VELIKO IN MALO

TEHNO-MERCATOR
CELJE

GLASNIK izdaja Slovensko etnografsko društvo v Ljubljani. - Urejuje: dr. Zmaga Kumer - Predstavnik izdajatelja in uredništva: dr. Valens Vodušek - Uprava in uredništvo: Ljubljana, Wolfova 8/II (Glasbeno narodopisni institut), tek. račun 503-8-162 - Cena izvodu 1,5 Ndin, letna naročnina 5 Ndin. - Tiska Prosvetni servis v Ljubljani.